

אלא — לא מימא דהא דקמני "מאימתי" דהמס קאי, דמנא מראש השנה סליק, שטיניה נסדר אחד הן, להכי לא מני למימר מאי שנא דשנקה עד הכא. בחג — הוא דין על המים, ומשום דמי מאימתי הוא דין על המים — קמני נמי אימתי זמן הזכרה. ואידי דתני בחג נידונין המים, קסבר נפשיה הואיל ונידונין נחמ על המים — שמע מינה צעין להזכיר עניינא דמיא, לרזוי על המים ליתו לנכרה, להכי קמני מאימתי מוזיין. כתיב עושה גדולות עד אין חקר — אלמא דכמי "חקר" נגשמים, וכמי "חקר" נבריימו של עולם, מה נריימו של עולם כמיני ניה גבורה — אף גשמים הוי כמאן דכמיני ניה גבורה. ואמר רבי יוחנן שלש מפתחות — היינו שלא נמסרו לשליח אחד נימד. יפתח ה' — ולא שליח.

תוספות

אלא תנא מראש השנה קא סליק — פירוש: וראש השנה הווי בסדר מועד. ואם תאמר: ואכתי ליתני בסדר זרעים: ויש לומר: דהכא עיקר, דאמר בחג נידונין על המים, ואורחא דמילתא לרצות לפני יוצא, לכך שביק עד הכא. אבל בסדר זרעים אומרים מוזכרין גבורות גשמים — אפשר דמשמע לעולם, כמו תחיית המתים, או הבדלה בחונן הדעת.

וליתי מאימתי מוזכרין גשמים מאי גבורות גשמים אמר ר' יוחנן שיורדין בגבורה — תימה: התם בברכות פרק "אין עומדין" (שם) קתני כי הכא: מוזכרין גבורות גשמים ושואלים הגשמים וכו', אמאי לא קא מקשה כמו הכא: וליתי מוזכרין על הגשמים, מאי גבורות? ויש לומר: שאני הכא, דהוי עיקר סדר של גשמים באיזה זמן מתחילין לאומרו, ומאימתי פוסקין מלאומרו, ומשום הכי פריך הכא טפי מהתם.

וכתיב מכן הרים בכחו נאור בגבורה — וזה בני בריאת עולם, וכי היכי דהאי

"חקר" בבריאת העולם, רוצה לומר בגבורות, כמו כן הכא נבי גשמים. האי "חקר" נמי רוצה לומר בגבורות: אכן, יש להקשות: אמאי נקט גבורות טפי מכא? וכמו כן הוה ליה לומר: מאימתי מוזכרין חג גשמים, או ליתני גדולות גשמים: ויש לומר: דמן הדין נקט גבורות, משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה. אי נמי, משום דהברכה מתחלת בגבורה, להכי נקט גבורות.

שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח — ואם תאמר: והא אמרין (סנהדרין ק"ג, א) דמפתח הגשמים נמסרין לאליהו, וכן מפתח של תחיית המתים. וכן לאלישע, דכתיב (מלכים א' יז) "ויאמר אליהו חי ה'" יגו' דהכי נמי אומר בפירקין דלקמן (תענית כב, א): ויש לומר: דהא דקאמר שלא נמסרו לשליח אינו רוצה לומר שלא נמסרו מעולם, דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו, אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם.

וישמע אליה אלוהים ויפתח את רחמה — פירוש: שהוא בעצמו עשה. ואם תאמר: מהכא משמע דליכא אלא שלשה מפתחות, ואם כן יש להקשות: והא כתיב (ירמיה ו) "יפתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זמנו" ומשמע נמי שלא נמסרו לשליח, וכמו ההיא "וישמע אליה אלוהים" וגו', ואם כן אמאי לא חשיב לה: ויש לומר: דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה, ולהכי לא קא חשיב מפתח של זעם. ואם תאמר: דמשמע מהאי קרא ד"פתח ה'" שלא נמסר מפתח של זעם לשליח, והא אמרין (פסחים ק"ח, א): יורקמי שר של ברד הווי' ויש לומר: מכלי זעם אחרינא קאמר, שלא נמסרו לשליח. אבל משום ברד — לא, דאותו של ברד נמסרו.

עיונים

גבורות גשמים / רבים מן המפרשים הרחיבו והוסיפו על הדברים האמורים כאן ביחס לקשר בין הזכרת הגשם וברכת תחיית המתים. בעיקר על ידי ההדגשה כי ירידת הגשמים הרידה, בוניא אפנין. כעין תחיית המתים, שהרי כל הצמחים הנראים בנועים בימות החמה החורים ונעוירים לחיים (ריא"ז, ריטביא). וגם שירידת הגשמים היא עצמה גילוי כוחו ושלטונו של ה' בעולם המוריד את הגשמים בזמנו. ואף יש בהם כמו בתחיית המתים משום אפשרות של חסד ה' המשנה מערכת קבועה וסדרה מראש (ריטביא). וחכמי הסדר הסבירו בהרחבה את הקשר בין ירידת גשמים לגבורת ה' ביחוד, בשל היות הגשם בטוי של כוח הצמצום והגבול האלקי. כמו שהוא בטוי של חסד. (ר' באוצר הכבוד).

מגלן דבתפילה / ושאל המהרש"א: הרי לכאורה אינו זקוקים לראיה מעין זו כאשר מפורש בתפילה שלמה בעת הזכות הבית כי בכל עת עורך יבואו ישראל ויתפללו על הגשם! והוא מסביר כי בתפילה שלמה נזכרת רק תפילת גשם בעת צורך ואילו כאן רוצים להביא ראיה

אָלָא: תְּנֵא מְרַאשׁ הַשָּׁנָה סְלִיק, דְּתַנְן: וּבַחַג נִידוּנִין עַל הַמַּיִם. וְאִיִּדִי דְתַנָּא "וּבַחַג נִידוּנִין עַל הַמַּיִם". תְּנֵא "מְאִימְתִי מְזַכְרִין גְּבוּרוֹת גְּשָׁמִים".

וְלִיתַנִּי "מְאִימְתִי מְזַכְרִין עַל הַגְּשָׁמִים", מְאִי גְבוּרוֹת גְּשָׁמִים? — אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: מְפָנִי שִׁיּוּרְדִין בַּגְּבוּרָה, שְׁנֵאמַר "עֹשֶׂה גְדוּלוֹת עַד אֵין חַקֵּר וְנִפְלְאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר" וְכִתִּיב "הַנִּתֵּן מָטָר עַל פְּנֵי אָרֶץ וְשִׁלַּח מַיִם עַל פְּנֵי הַחֲצוֹת". מְאִי מִשְׁמַע?

— אָמַר רַבָּה בְרַי שִׁילָא: וְאִתְיָא "חַקֵּר" "חַקֵּר" מְבָרִיתוֹ שֶׁל עוֹלָם. כִּתִּיב הֵכָא "עֹשֶׂה גְדוּלוֹת עַד אֵין חַקֵּר" וְכִתִּיב הָתָם "הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם לֹא שְׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ה' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִינָע אֵין חַקֵּר לְתַבּוּנָתוֹ" וְכִתִּיב "מִכֵּין הָרִים בְּכַחוֹ נְאֻזָר בַּגְּבוּרָה". וּמָנָא לָן דְּכַתְּפֵלָה? — דְּתַנָּא: ה' "לֹא־הִבֵּה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ כָּכָל לְבַבְכֶם" אֵיזוֹ הִיא עֲבוּדָה שְׁהִיא בְּלֹב — הֲוֵי אוֹמַר זֹו תַפְּלֵה. וְכִתִּיב בַּתְּרִיהּ "וְנִתְחִי מָטָר אֲרַצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמַלְקוֹשׁ".

דְּ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: וְשְׁלֹשָׁה מִפְתָּחוֹת בְּיָדוֹ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שְׁלִיחַ, וְאֵלוֹ הֵן: מִפְתָּח שֶׁל גְּשָׁמִים, מִפְתָּח שֶׁל חֵיָהּ, וּמִפְתָּח שֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים. מִפְתָּח שֶׁל גְּשָׁמִים — דְּכִתִּיב "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לְתֵת מָטָר אֲרַצְךָ בְּעֵתוֹ". מִפְתָּח שֶׁל חֵיָהּ מִנֵּין — דְּכִתִּיב "נִיזְכָּר אֱלֹהִים אֶת רַחַל וַיִּשְׁמַע

אלא עליו לחזור בנו מתרנן זה, ולומר כי התנא שלנו ממסכת ראש השנה סליק [עולה, ממשיך] דתנן [ושנונינו במשנה] שם: ובחג הסוכות נידונין כל באי עולם על המים. ואידי דתנא, [ונתחון בשנה] שם ובחג נידונים על המים, סמך על כך שראוי שיזכרו בקשת המים סמוך לדין, ולכן תנא [שנה] כאן מאימתי מזכירין גבורות גשמים.

ג על לשון המשנה שואלים: וליתי [וששנה] "מאימתי מזכירים על הגשמים" מאי [מה הלשון] גבורות גשמים? אמר ר' יוחנן: מפני שיורדים בגבורה והם מגלים את גבורת ה' בעולם. שנאמר "עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר" (איוב ט"ז) וכתוב [ונאמר] סמוך לו "הנותן מטר על פני הארץ ושולח מים על פני הצות" [שם ה' י]. על ראייה זו שואלים: מאי משמע [מה המשמעות]. מה היא ההוכחה [לגבורה]? אמר רבה בר שילא: אתיא [נא], ללמד[ן] הדבר בגזרה שוה של המלים "חקר" "חקר" "מבריתו של עולם. כתיב הכא [ונאמר כאן] בגשמים "עושה גדולות עד אין חקר" וכתוב התם [ונאמר שם] בכריאת העולם "הלא ידעת אם לא שמעת אלוהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע עד חקר להבנותו" [ישעיהו מ, כח] משמע שהכתוב משוה שני דברים אלה זה לזה, ובכריאת העולם כתיב [ונאמר] "מכין הרים בכוחו נאזר בגבורה" [תהילים סה, ז] ולכן נקשר מושג הגבורה גם לגשמים. ושואלים: ומנא לן [ומניין לנו] שבתפילה דווקא צריך להזכיר את הגשמים? ומסבירים: דתנאי [ששנויה ברייתא] נאמר "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו ככל לבבכם" (דברים יא, יג) והסבירו חכמים בכמה מקומות איזו היא עבודה ופולחן שהיא בלב — הוי אומר: זו תפילה. וכתוב בתריה [ונאמר בפסוק אחרון] "ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש" [שם יד]. ולמד מכאן כי כאשר עוסקים בעבודה שהיא בלב, בתפילה, ראוי להתפלל על הגשמים.

ד אגב הזכרת גבורת ה' שיש בירידתם של גשמים מביאים מאמרות בענין זה.

אמר ר' יוחנן: שלשה מפתחות מצויים בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו כרגיל ביד שליח, אלא הוא בעצמו דואג להם. ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה (יולדת) ומפתח של תחיית המתים. וראיות לרבר: מפתח של גשמים דכתיב [שנאמר] "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו" (דברים כח, יב) משמע שמפתח זה ביד ה' הוא. מפתח של חיה מנין — דכתיב [שנאמר] "ויזכור אלהים את רחל וישמע

אלא תנא מראש השנה קא סליק — פירוש: וראש השנה הווי בסדר מועד. ואם תאמר: ואכתי ליתני בסדר זרעים: ויש לומר: דהכא עיקר, דאמר בחג נידונין על המים, ואורחא דמילתא לרצות לפני יוצא, לכך שביק עד הכא. אבל בסדר זרעים אומרים מוזכרין גבורות גשמים — אפשר דמשמע לעולם, כמו תחיית המתים, או הבדלה בחונן הדעת.

וליתי מאימתי מוזכרין גשמים מאי גבורות גשמים אמר ר' יוחנן שיורדין בגבורה — תימה: התם בברכות פרק "אין עומדין" (שם) קתני כי הכא: מוזכרין גבורות גשמים ושואלים הגשמים וכו', אמאי לא קא מקשה כמו הכא: וליתי מוזכרין על הגשמים, מאי גבורות? ויש לומר: שאני הכא, דהוי עיקר סדר של גשמים באיזה זמן מתחילין לאומרו, ומאימתי פוסקין מלאומרו, ומשום הכי פריך הכא טפי מהתם.

וכתיב מכן הרים בכחו נאור בגבורה — וזה בני בריאת עולם, וכי היכי דהאי

"חקר" בבריאת העולם, רוצה לומר בגבורות, כמו כן הכא נבי גשמים. האי "חקר" נמי רוצה לומר בגבורות: אכן, יש להקשות: אמאי נקט גבורות טפי מכא? וכמו כן הוה ליה לומר: מאימתי מוזכרין חג גשמים, או ליתני גדולות גשמים: ויש לומר: דמן הדין נקט גבורות, משום טעמא דאיכא כח ואיכא גדולה. אי נמי, משום דהברכה מתחלת בגבורה, להכי נקט גבורות.

שלשה מפתחות שלא נמסרו לשליח — ואם תאמר: והא אמרין (סנהדרין ק"ג, א) דמפתח הגשמים נמסרין לאליהו, וכן מפתח של תחיית המתים. וכן לאלישע, דכתיב (מלכים א' יז) "ויאמר אליהו חי ה'" יגו' דהכי נמי אומר בפירקין דלקמן (תענית כב, א): ויש לומר: דהא דקאמר שלא נמסרו לשליח אינו רוצה לומר שלא נמסרו מעולם, דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו, אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם.

וישמע אליה אלוהים ויפתח את רחמה — פירוש: שהוא בעצמו עשה. ואם תאמר: מהכא משמע דליכא אלא שלשה מפתחות, ואם כן יש להקשות: והא כתיב (ירמיה ו) "יפתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זמנו" ומשמע נמי שלא נמסרו לשליח, וכמו ההיא "וישמע אליה אלוהים" וגו', ואם כן אמאי לא חשיב לה: ויש לומר: דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה, ולהכי לא קא חשיב מפתח של זעם לשליח, והא אמרין (פסחים ק"ח, א): יורקמי שר של ברד הווי' ויש לומר: מכלי זעם אחרינא קאמר, שלא נמסרו לשליח. אבל משום ברד — לא, דאותו של ברד נמסרו.

לחובת תפילה זו בדרך קבע, כל ימות הגשמים. ועוד פירשו, שבתפילת שלמה מדובר על שאילת הגשמים, ובאן אנו מביאים ראיה להזכרת שבחו של ה' על הגשם (קין אורח). וכתוב בתריה ונתתי מטר ארצכם / ויש שהוסיף כי באותם מקראות נאמר "יאספת דגן והירושף וגו' — שיש בכך גם רמז נוסף שאילת הגשמים היא בחג האסיף, בזמן אסיפה מן השדות (ראש יוסף).

שלא נמסרו בידו שליו / רבנו גרשום ובעקבותיו רש"י מפרשים שלא נמסרו לשליח שיהיו כולם יחד בידו שליו (בהסתמך על המדרש שלא ניתנו לאליהו אלא שני מפתחות ולא שלשה). ואילו בתוס' מסביר שלא נמסרו לשליח להיות בידו לעולם, וכן נראה מדברי האב"ד שהכוונה היא שאין שליח מיוחד הקבוע לכך והיו שפירשו שבאן מדובר בשליח מסוים, שהוא "מלאך הפנים" "שר העולם", שאף שהוא עושה שליחות ה' בעולם, לא נמסרו מפתחות אלה בידו (ראבי"ד, שיטה, אוצר הכבוד).

מסורת הש"ס

ד. ראה ב"ר מיי"ג. וראה ילקוט איוב תתצ"ח. ה. ספרי דברים יא, יג. (באריכות) ירושלמי ברכות פ"ד ה"א (בשני קל). ילקוט דברים תתס"ז. וראה בפירו"א ראש פט"ז.

ג. סהדרין ק"ג א (בשני קס). ב"ר פני"ג. דב"ר פ"ז. שוח"ט עח. תרגום ירושלמי ברכות בראשית ל. ב. תחומא נובר וירא לה. שם ויצא ט"ז. ילקוט ב' ד' (בשני שם ששניו אחרי"ס). וראה זוהר מדרש העולם ח"א קט"ב.

גרסות

תנא מאימתי בכתי"ו. תנא נמי מאימתי.

מוזכרין על הגשמים בכתי"ו. מוזכרין את הגשמים.

עושה גדולות עד אין בכתי"ו. ועוד: עושה גדולות ואין חקר וגו' (והוא כאיוב ה. ט).

וכתיב הנותן מטי"ו. וכתיב בתריה הנותן.

איזו היא עבודה כו' ויש גרסה: עבודה זו תפילה. אתה אומר זו תפילה או אינו אלא עבודה.

תלמוד לומר בכל לבבכם איזו היא עבודה וכו'.

מפתחות בידו של הקב"ה ויש בכתי"ו: מפתחות.

ביד שליח בכתי"ו: לשליח.